

A hosszúra nyúlt évtized *Bemutatkozik a budapesti Szlovák Intézet*

Valószínűleg nem túlzunk, ha úgy véljük, hogy a Rákóczi út 15-ös számú házában található Szlovák Intézet az 1989–1990. évi rendszerváltozás óta eltelt időszakban a budapesti – és bizonyos értelemben a magyarországi – kulturális élet egyik fontos, igencsak jó nevű központjává vált. Ezekben az években számos olyan rendezvénynek adott otthont, amelyek nem csupán a Szlovákia (adott esetben Csehszlovákia) iránt különböző okokból érdeklődő publikumot, és a magyarországi szlovákság képviselőit vonzották az intézet patinás és elegáns épületébe, hanem számos olyan embert is, akik semmilyen szállal nem kötődtek az országhoz és lakóihoz, „csak” a megismerés vágya, a találkozások lehetősége csábította őket oda. Több érv szól amellet, hogy a szóban forgó időszakot fénykorként aposztrofáljuk, egy pillanatig sem kisebbitve ezzel a szlovák (és a cseh) kultúra korábban itt tevékenykedő reprezentánsainak érdemeit, és nem kétkedve abban, hogy az intézmény nemrég hivatalba lépett új vezetője és munkatársai jó eséllyel folytathatják az elmúlt évek sikersorozatát, vagy – kedvező körülmények esetén – még jobban megszilárdíthatják az intézet pozícióit.

A Szlovák Intézet múltja az 1951. évbe nyúlik vissza, amikor Budapesten megalapították a Csehszlovák Köztársaság (1960-tól Csehszlovák Szocialista Köztársaság, 1990–1992 között Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság) Kulturális és Tájékoztató Központját, amely az országban érvényre jutó politikai irányvonalától és a magyar-csehszlovák kapcsolatok alakulásától függően időnként nagy figyelemnek örvendő, máskor nem túlzottan népszerű intézménye lett a főváros kulturális életének. Mint ismeretes, a hatvanas évek Csehszlovákiájában a pártállam egyébként csüggesztően vaskalapos és korlátolt vezetése részint tétovásága és óvatlansága, részint a párt „felvilágosultabb”, bizonyos reformokra törekvő képviselőinek elnéző magatartása okán mind nagyobb teret engedett a kultúra területén végbemenő liberalizálódásnak, amely a politikai, a társadalmi és a gazdasági életben végbemenő folyamatoknak (is) köszönhetően az

1968-as esztendő nagyszabású, számos tekintetben imponáló, ám eleve kudarcra ítélt demokratizálási kísérletébe torkollott. Az „emberarcú szocializmus” ügyének bukása után a Gustáv Husák nevével fémjelzett „normalizációs” rezsim húsz éve következett, és ebben az időben jószerivel már csak emlékezni lehetett a hatvanas évek fel-szabadultabb légkörére, az akkori sikerekre és reményekre: a szovjet tankok segítségével hatalomra jutott dogmatikus és szervilis pártvezetés a társadalmi élet minden területén az általa képviselt neosztálinista szellemiséget juttatta érvényre. Mindezek a változások természetesen a budapesti kulturális intézet tevékenységében is kifejezésre jutottak: a hatvanas évek vonzó lehetőségei – többek között a cseh és szlovák film új hullámának, a képzőművészetben teret nyert korszerű törekvéseknek a bemutatása – beszűkültek, helyettük a propagandisztikus célzatú, a csehszlovákiai látszatvalóságot, és a Csehszlovákia és Magyarország közötti látszatbarátságot népszerűsítő, a vélt és valós politikai érdekeket kiszolgáló rendezvények kerültek előtérbe, ami azonban – szerencsére – sosem jelentette azt, hogy a csehszlovák kulturális központ ne közvetített volna valós értékeket is, ne lettek volna fontos és emlékezetes rendezvényei.

Emlékezetes tény, hogy Csehszlovákia Kommunista Pártjának a vezetői még a nyolcvanas évek végén, a szocialista táboron belüli bomlás kiszélesedő folyamatainak időszakában sem akartak szembe-sülni a közelgő véget előrejelző válságjelenségekkel, ellenben csökönyösen ragaszkodtak a fennálló rend megőrzéséhez, és ezt az áldatlan helyzetet csak a rendszer 1989 novemberében bekövetkezett zajos összeomlása változtatta meg. A rendszerváltozást megelőző időszakban a csehszlovák kulturális központ tevékenységére a tanácstalanság, a kívánatos intellektuális színvonal és erkölcsi hitelesség hiánya nyomta rá a bélyegét. Nyilvánvaló volt, hogy a stagnálás állapotába jutott intézmény megújításához mélyreható változásokra volna szükség. (Itt jegyezzük meg, hogy egy fontos változásra viszont épp a sorsdöntő 1989. esztendő telén került sor, a kulturális központ az addigi Andrassy úti székházból ekkor költözött át a Rákóczi útra.)

Az 1989 végén megindult társadalmi átalakulás folyamatának természetes és messzemenően kívánatos következménye volt az al-

kalmatlannak bizonyult, diszkreditálódott tisztségviselők visszahívása. Sajnálatos, de tény, hogy Csehszlovákiában is sokan átmentették magukat az immár kapitalista jövőbe, ám a budapesti csehszlovák központ vezetőségének ez nem sikerült. A kívánatos változások – eleinte lassabban, némileg bizonytalanul – már 1989 decemberében megkezdődtek, aminek csalhatatlan jele volt, hogy egy, a Csehszlovákiában végbement események kapcsán lezajlott tanácskozáson felszólalt a kommunista rezsim esküdt ellenségei között számon tartott, kétszer is bebörtönzött magyar polgárjogi harcos, Duray Miklós, a Pozsonyból érkezett vendégek között pedig olyan emberek bukkantak fel, akik a „bársonyos forradalom” hideg, hózáporos estéit a város főterén felállított tribünön töltötték, szónoklataikkal, olykor csak jelenlétükkel bátorítva a diktatúra ellen tüntető tömeget.

A történelmi fordulópont az intézmény életében is korszakváltást jelentett. Az „új idők” közeledtének egyértelmű jele volt, hogy a prágai illetékesek 1990 márciusában az ismert műfordítót és irodalomkritikust, a magyar széppróza avatott tolmácsaként számon tartott dr. Karol Wlachovskýt nevezték ki a központ igazgatójává, aki az egyik legsikeresebb szlovákiai könyvkiadó, a *Tatran* igazgatói posztjának mondott búcsút a budapesti misszió kedvéért. Hivatalát az ilyenkor szokásos előkészületek után végül októberben foglalta el. Mint utóbb bevallotta, elképzelni sem tudta volna, hogy négy, esetleg öt évnél hosszabb időt tölthetne az intézmény élén. Az eredetileg kilátásba helyezett szolgálati idő azonban alaposabban meghosszabodott: négy hónap híján tíz év lett belőle. Ez persze korántsem volt egyszerű és egyenes vonalú történet...

Az új igazgató a rá jellemző lendülettel és elszántsággal, mindekelőtt pedig határozott elképzelésekkel látott munkához. Csehszlovákia budapesti kulturális intézete néhány hónap alatt ismert és jó nevű értelmiségi műhellyé, ugyanakkor rendezvényeivel népes publikumot vonzó találkozóhellyé vált. A siker összetevői között a fentebb említetteken kívül alapvető szerepet játszott, hogy Wlachovský a bölcsész-értelmiségiekhez kapcsolódó sztereotípiákra rácáfolva elsőrangú szervezőnek, nem mindennapi gyakorlati érzékkel megállított menedzsernek bizonyult, aki nagyszerűen tudta kamatoztatni a hetvenes és a nyolcvanas évek folyamán műfordítóként kialakított

magyarországi kapcsolatrendszerét. Az igazgató jó érzékkel ismerte fel, hogy a cseh és szlovák kultúra értékeinek közvetítésén kívül egy másik fontos lehetőség is kínálkozik az intézmény számára: a magyarországi és a csehszlovákiai szellemi élet reprezentánsai között kibontakozó dialógus fórumává válhat, és fontos szerephez juthat a véleménycsere, és – ha lehetséges – a kölcsönös megértés elősegítésében. A Szlovák Intézet messzemenően élt ezzel a lehetőséggel: vendégei – némi túlzással élve – szinte egymásnak adták a kilincset; a tanácsterem asztalánál vagy a nagyterem pódiumán mind gyakrabban felbukkanó írók, történészek, társadalomkutatók, publicisták, tanáreberek, közéleti személyiségek eszmecseréi széles körű visszhangot váltottak ki, és számos embert döbbenetett rá arra, hogy az 1989 előtti kötelező „internacionalizmus” álnok és képmutató gyakorlata milyen károkat okozott a magyar-cseh, és legkivált a magyar-szlovák kapcsolatoknak. (Más nemzetek és országok viszonyáról most nem is beszélve...) Tabukkal, legendákkal, mítoszokkal és féligazságokkal kellett szembenézni, kölcsönös sérelmeket, magányosan viselt fájdalmakat, máig elevenen ható traumákat kellett kibeszélni mindkét oldalon; Trianonról, a szlovákságot sújtó „ezeréves elnyomásról”, halódó magyarországi szlovák és hátrányos helyzetű szlovákiai magyar kisebbségről, áttelepítésről és asszimilációról, vélt vagy valós küldetésekről és nacionalizmusokról folyt a vita: olykor érzelmek és indulatok feszültek egymásnak, de több volt a békéltető hang, a logikus okfejtés és a józan belátás. A termékeny párbeszédre azonban a nagypolitika történései, az országokon belüli politikai küzdelmek vetettek árnyékot: az 1992-es év nyári és őszi hónapjai már Csehszlovákia közelgő széthullásának a jegyében teltek, 1993. január 1-jétől pedig az intézet jellege erősen megváltozott: immár „csak” a szlovák kultúrát kellett reprezentálnia és népszerűsítene. (A cseh kultúra képviselőjének a feladatát az ország nagykövetsége mellett később létrehozott Cseh Centrum látta és látja el.) Az immár Szlovák Intézetként ténykedő kulturális központ helyzete sok tekintetben más lett: lényegesen megváltozott személyi és pénzügyi feltételekkel, a két ország kiélekedő vitáinak kedvezőtlen légkörében, egy konfrontatív irányvonalú és nacionalista befolyásoltságú kormányzat gondjaira bízva folytatta a megkezdett munkát: irodalmi estek, kiállí-

tások, koncertek újabb és újabb sorozatával bizonyítva, hogy a szellem, a művészet értékei mindenfajta politikai kurzustól és áldatlan vitától függetlenül – vagy éppenséggel azok ellenében – a kölcsönös megismerés és közeledés legfontosabb tényezői maradnak. Az intézet számára Magyarországon és Szlovákiában is megbízható és kiterjedt háttérrel rendelkező igazgató továbbra is a magyar-szlovák párbeszéd folytatására, és – ha lehet – elmélyítésére törekedett, de a polgárokat végletesen megosztó, országát az izolacionizmus tévútjára terelő Vladimír Mečiar miniszterelnökségének időszaka nem kedvezett szándékainak. A függetlenné lett Szlovákia kultúrpolitikájának irányítói többé-kevésbé tisztában voltak annak a szerepnek a fontosságával, amelyet Wlachovský Magyarországon betölt, igyekeztek is őt megnyerni maguknak, végül azonban győzött a nacionalista elfogultság és a szűklátókörűség, így a gyanúsán magyarbarátnak, következképp nem megbízható szlováknak talált igazgatót 1996-ban visszahívták.

Aligha meglepő, hogy a politikai motivációjú döntés az értékközvetítés és a magyar-szlovák párbeszéd ügyének is súlyos károkat okozott. Wlachovský távozása után az intézet rangos értelmiségiekből álló „holdudvara” szétszéledt, a rendezvények száma és vonzereje csökkent, a korábban megszerzett hírnév erősen megkopott. Nincs okunk kétségbevonni az őt követő két vezető egyéni szándékainak tisztességét, de tényként kell leszögeznünk, hogy a Szlovák Intézet tevékenységére 1996-tól a tétováság, a nagyívű és széles tömegeket vonzó koncepciók, a korábbi évekre jellemző dinamizmus és invenció hiánya nyomta rá a bélyegét, de az intézmény fenntartói a jelek szerint nem nagyon bántódtak amiatt, hogy a Rákóczi út 15. alatti ház nem maradt meg az előző időszakban nagy lendülettel kibontakozó dialógus állandó fórumának.

A kedvezőtlen helyzet megváltoztatásának feltételeit a Mečiarékkal szemben egy táborba tömörült jobboldal 1998 őszén kivívott választási győzelme teremtette meg. A Szlovák Intézet sorsa, jövője iránt érdeklődő emberek előbb csak meg nem erősített bizalmas értesülésként, majd tényként adták tovább egymásnak a hírt: az időközben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem szlavisztikai tanszékének

oktatójává lett Wlachovský visszatér. Erre az eseményre hosszúra nyúlt bürokratikus huzavona után 1999 júliusában került sor.

A régi-új igazgató megjelenése nagy várakozást keltett, a Szlovákia iránt érdeklődő közönség figyelme ismét az intézet felé fordult. Okkal. Wlachovský ugyanis rövid idő alatt dinamizálta az ott folyó munkát, és elérte, hogy a Szlovákiából meghívott rangos vendégek mellett a magyarországi szellemi élet számos prominens képviselője is el-eljárjon a feltűnően megszaporodott rendezvényekre. A közönség örömmel látta viszont a korábbi évekből ismert kutatókat, tollforgatókat, közéleti szereplőket, a folytatás azonban nem jelentett változatlanságot. A megszakadt párbeszéd felújítása mellett az igazgató még nagyobb hangsúlyt fektetett a (cseh)szlovák–magyar történelmi kapcsolatok vitatott mozzanatainak a tisztázására, és legalább ugyanilyen fontosnak tartotta a szlovák történelem ellentmondásosan megítélt főszereplőinek a bemutatását, sorsfordító eseményeinek a megvilágítását. A VIII. kerületi szlovák önkormányzattal együtt rendezett történelmi vitaestek bármely szabadegyetemmel felértek, és csak sajnálni lehet, hogy az elhangzottakat csupán a résztvevők emlékezete és néhány töredékes feljegyzés őrzi.

A történettudomány mellett a filmművészet is meghatározó szerepet játszott a Szlovák Intézet tevékenységében. A nézők éveken keresztül rendszeresen alkalmuk nyílt a filmtörténet részét képező, illetve a jelenkori szlovák filmgyártást reprezentáló alkotások megismerésére; a nagy szakértelemmel összeállított tematikus sorozatok (gyermek- és ifjúsági filmek, klasszikus irodalmi művek adaptációi stb.) révén a publikum átfogó képet kapott a nemzetközi viszonylatban is magas színvonalat képviselő szlovák film történetéről. Sajnálatos módon ezzel a lehetőséggel viszonylag kevesen éltek, holott a potenciális közönség (a szlovák általános és középiskolai diákjai, egyetemisták, a főváros és környékének szlovák lakói, a Budapesten szép számmal fellelhető filmbarátok) jelen volt. A szlovák filmművészet viszonylagos ismeretlenségének a leküzdése változatlanul a jövő feladatai között szerepel.

Ugyancsak közönségvonzó és sikeres rendezvényeknek bizonyultak a pozsonyi székhelyű, de legalábbis közép-európai hatósugarú, a cseh, szlovák és magyar kultúra közötti értékcsereben hosszú évek

óta nélkülözhetetlen *Kalligram Kiadó* könyvbemutató estjei, amelyekben többnyire ismert magyar írók, irodalomkritikusok és társadalomtudósok ajánlották a közönség figyelmébe az olykor „csak” egy szakmai közösséghez, máskor a széles nyilvánossághoz szóló, intellektuális és művészi tekintetben is egyenletesen magas színvonalú műveket. (A Szlovák Intézetben megtartott könyvbemutatók hagyományát már az 1996-ig tartó időszakban megalapozták, de Wlachovský visszahívása után más kezdeményezésekhez hasonlóan ez is megszakadt.)

Az intézet az egyre kedvezőtlenebb anyagi feltételek dacára, és a munkatársak rendkívül alacsony létszámának a problémájával küszködve is imponáló eredményeket ért el, ami elképzelhetetlen lett volna az ismét fáradhatatlan és leleményes szervezőnek bizonyult igazgató, valamint becsülettel helytálló kis csapata odaadása nélkül. Fontos megjegyezni, hogy a Szlovák Intézet működési területét – természetesen – nem csupán Budapest jelentette, hanem az egész ország. Ezt a tényt egy nemrég megjelent interjújában Karol Wlachovský is kiemelte, amikor hivatali idejének tíz évére visszapillantva megállapította: „*Ezen idő alatt a Rákóczi út 15. szám alatti intézmény nagyjából háromezer különböző rendezvényt szervezett a magyar és az itteni szlovák közönség számára, s korántsem csak Budapesten, hanem az ország valamennyi vidékén, Vásárosnaménytől Körmendig, és Gyulától Sopronig.*”

A „Wlachovský-korszak” 2003. július 31-én lezárult, és ilyenkor önkéntelenül adódik a kérdés: mi marad meg a fentebb említett tíz év munkájának eredményeiből? Mindenekelőtt talán a jó név, amelynek láttán-hallatán az érdeklődő közönség az elkövetkező időszakban is bizalommal fordul a Szlovák Intézet felé. Remélhetőleg a jövőben is ösztönző erejűnek bizonyul az a tapasztalat, hogy a szlovák kultúra számos felfedezésre érdemes, sőt felfedezendő értékkel bír, és a vállvonogató lekicsinylést semmi sem indokolja. Remélhetőleg továbbra is hatni fog az a felismerés, hogy a nézetkülönbségek, a történelmi eredetű negatív sztereotípiák és érzelmek ellenére is lehetséges a magyarok és a szlovákok közötti korrekt és termékeny párbeszéd. Minden bizonnyal tovább él az izgalmas viták, felfedezészámba menő kiállítások, felemelő ünnepek, gasztronómiai örömműsorok emléke – és a nem mindennapi találkozásoké: Göncz Árpáddal, Mé-

szöly Miklóssal, Grendel Lajossal, Esterházy Péterrel, Nádas Péterrel, Márton Lászlóval, Szigeti Lászlóval, Tózsér Árpáddal, Tóth Lászlóval, szlovák részről Vladimír Mináčcsal, Ladislav Ballekkel, Vojtech Kondróttal, Dušan Kováčcsal, Ľubomír Liptákkal, Milan Kňažkóval – és hogy is lehetne elfelejteni azokat a pillanatokot, amikor Mádl Ferenc köztársasági elnök vagy Paskai László bíboros gyűjtötte meg az első adventi gyertyát?

Mozgalmas és tartalmas évek voltak, a szellemi gazdagodás évei, olyanok, amelyek folytatást kívánnak.

A budapesti Szlovák Intézet elérhetőségei

<i>Igazgató:</i>	Milan Resutík
<i>Cím:</i>	1088 Budapest Rákóczi út 15.
<i>Telefonszám:</i>	(36-1)-318-1522; (36-1)-266-1166
<i>Faxszám:</i>	(36-1)-338-2592
<i>E-mail cím:</i>	sibp@axelero.hu